

Keď rinčia zbrane, mlčia múzy.
Literatúra v období druhej svetovej vojny...

Námestie svätej Alžbety – Rudolf Jašík

1 Ukážka

Úryvok prináša **obraz krehkého začínajúceho vzťahu mladých ľudí**, do ktorého až bytostne vstúpi nemecké vojsko, triedenie spoločnosti, značkovanie, rozdelenie. Odhaľuje pocity Igora a Evy, ktorí sa zrazu ocitnú každý na inej strane barikády.

Diskusia na témy:

- › Čím sa cítili ohrození / neohrození Igor a Eva?
- › Čo obmedzuje naše rozhodnutia a naše správanie?
- › Ako môže spoločnosť ovplyvniť naše vnímanie, postoje k svetu či napríklad budúcnosť?
- › Stretli ste sa s podobnými situáciami v súčasnosti?

Aktivity:

Pre lepšie uvedomenie si situácií, ktoré ovplyvnili každodenný život ľudí, si v skupine zrealizujte nasledujúce aktivity. Vychádzajú z predpokladu, že žiaci cez vlastnú, aj keď prenesenú skúsenosť, zažijú a lepšie pochopia dobovú realitu.

Aktivity si vyžadujú väčší priestor, presné vedenie a koncentráciu v skupine. Po každej aktivite nasleduje reflexia – je veľmi dôležité porozprávať sa o pocitoch a skúsenosti, ktorú žiaci počas aktivít mali!

Označení

Variant 1: Žiaci sa postaví do tesného kruhu. Učiteľ vysvetlí, že jednému z nich nalepí na chrbát farebnú značku (samolepka, kúsok farebného papiera s lepiacou páskou). Je lepšie, ak počas tohto úkonu majú žiaci zatvorené oči. Učiteľ sa dotkne chrbta všetkých žiakov, ale značku nenalepí žiadnemu z nich. Potom vyzve žiakov, aby sa v tichosti prechádzali po triede a zistili, kto je označený. Po 2 až 3 minútach sa vrátia do kruhu chrbtami k sebe. Učiteľ vyzve žiakov, aby sa prihlásili ten, kto si myslí, že je označený. Pravdepodobne zdvihnú ruku všetci, pretože ak nevideli značku na chrbte nikomu zo spolužiakov, logicky sa domnievajú, že značka je na jeho chrbte. Až potom sa môžu otočiť smerom do kruhu. Učiteľ vedie rozhovor: Aké bolo, myslieť si, že som označený práve ja? Ako ste sa cítili v tejto pozícii? Čo ste si mysleli o ostatných?

Variant 2: Prebehne rovnako ako predchádzajúca aktivita, pričom tentokrát jedného zo žiakov skutočne označí. Po skončení aktivity opäť prebehne diskusia.

Tajná správa

Zo skupiny sa podľa počtu hráčov vyberie jeden či dvaja kontrolóri. Skupina sa snaží nepozorovane prepašovať tajnú správu z jedného dohodnutého miesta a ukryť na druhom tak, aby ich neodhalil kontrolór a aby správa prešla rukami všetkých hráčov v skupine. Ak kontrolór odhalí správu, hra končí. V úlohe kontrolóra sa môžete vystriedať. Pri prenášaní správy si môžete zadať podmienky, okolnosti či prostredie

situácie, napr. na trhovisku, na železničnej stanici, pri domovej prehliadke a pod.

Hranice

Celá skupina sa postaví do tesného radu vedľa seba tak, aby sa všetci dotýkali ramenami. Drobnými rytmickým krokom sa celý takýto „múr“ začne pohybovať dopredu. Oproti múru stojí jeden, ktorého úlohou je nájsť spôsob, ako múr zastaviť. Nesmie pri tom použiť žiadne fyzické násilie. Múr sa pohybuje dovedy, kým ho jednotlivec svojim konaním nepresvedčí, rovnako však môže bez povšimnutia pochodovať ďalej, či zatlačiť jednotlivca svojim pohybom. V úlohe toho, kto zastavuje múr, je dobré sa vystriedať a po skončení si reflektovať pocity na oboch stranách. Intenzívnejšiemu zážitku pomáha, ak sa pripodobní konkrétnej situácii napr. z dejín a múr vyslovuje a stupňuje dohodnuté slová, vety či konkrétny pokrik.

Variácie: Cvičenie sa dá opakovať v rôznych variáciách: jednotlivec stojí medzi dvoma oproti sebe sa pohybujúcimi múrmi, v strede približujúceho sa kruhu (ten je možné vo fáze, keď už sa nedá hýbať dopredu, uzatvárať rukami zhora), ide rovnakým smerom ako múr, ktorý ho prenasleduje.

2 Ukážka

Vybraná časť z textu prináša témy ako emigrácia, utečenectvo. Tieto témy sa čoraz častejšie riešia aj v aktuálnej dobe, cez text a diskusiu žiaci môžu lepšie pochopiť okolnosti, možnosti a situácie súvisiace s odchodom z domova ako nevyhnutnosťou, ale uvedomiť si aj výhody a možnosti slobodného cestovania v súčasnosti.

Diskusia na témy:

- › Ako by vyzerala budúcnosť Igora a Evy, keby sa im podarilo utiecť?
- › Aké konkrétne okolnosti by vás donútili opustiť svoj domov?
- › S čím všetkým sa musí potýkať cudzinec v novom prostredí?
- › Ako by ste prijali takýchto cudzincov?
- › Stretli ste sa s podobnými situáciami v súčasnosti?

Aktivity:

Aktivity pri tejto ukážke prebiehajú skôr individuálne. Ich cieľom je primäť žiakov uvažovať, vytvoriť si názor a empaticky sa vcítiť do okolností odchodu a opúšťania domova v rôznych podmienkach. Pri plnení jednotlivých úloh je veľmi potrebné na záver spoločne reflektovať skúsenosť žiakov, ich postoje a pocity!

Nadrealizmus

„Nadrealizmus je kvet presadený k nám z cudzích končín“

Jedným z najvýznamnejších prínosov nadrealistov do slovenskej literatúry bola jej otvorenosť voči vonkajšiemu svetu vo všetkých oblastiach: spoločenskej, filozofickej, estetickéj, mravnej... Nadrealisti si od svojich starších kolegov (Smrek, Lukáč, Novomeský, Beniak) osvojili snahu prekonávať národnú, kultúrnu uzavretosť, čo sa prejavilo nielen v ich

rozsiahlej prekladateľskej činnosti, ale aj v jej kritických postojoch k akémukoľvek spoločenskému zlu a k strojom druhej svetovej vojny.

1 Automatické písanie

V surrealistickom manifeste z roku 1924 odporúča autor automatické myslenie, „ktoré by bolo pozbavené nielen rozumovej kontroly“, ale aj „hocijakého estetického či morálneho zámeru!“ (neskôr **hocijaký** zámer pozmenil na **vedomý** estetický či morálny zámer)

„Nechcete a nesnažte sa v modernej poézii hľadať logické závery alebo myšlienkové periódy. Vnímajte poéziu. Nechajte sa unášať podvedomými záchvevmi duše, vychádzajúcimi z najhlbšieho subjektu, otvorte všetky zmysly a traste sa spolu s básnikom. Jeho harfa je vaša harfa. Je to nástroj, ktorý vyludzuje zvuky vesmíru. Tie zvuky sa nedajú zachytiť mozgom. Tie zvuky treba uchopiť celou bytosťou, treba sa nechať unášať akordom zvukov, tóni a svetiel, treba sa položiť na šumiacu riekku času, ktorou je každá báseň a plávať hneď vedľa básnika, s rukou na srdci a na rozbúrenej tepne života. Realita chápaná pod zorným uhlom imaginácie, povýšená fantáziou na nadrealitu, vás bude oslňovať svojou krásou...“

(Vladimír Reisel – Sen a skutočnosť,
Zborník poézie a umenia, 1940)

2 Asociatívne myslenie

Pri asociatívnom prístupe v tvorbe ide o predstavy neurčitých tvarov. Vo výtvarnom aj literárnom nadrealizme tak vzniká akési expresívneho gesto, postavené na napätí medzi vedomým a nevedomým. Každý autor tak vkladá do svojho textu svoju osobnosť a osobitosť.

3 Skladačky a koláže

Z hľadiska vývinu slovenské ho lyrického verša nadrealistická poézia prináša nové rytmické tendencie. Básnici vyzdvihujú význam slova na úkor celého významu vety. V dôsledku toho veta stráca súdržnosť, jednotlivé slová sa významovo osamostatňujú. Napriek tomu vyvíjajú snahu, aby bola jednota vetu zachovaná. Nová veršová štruktúra sa stáva podkladom pre rytmické usporiadanie. Vo veršovom rade sa opakuje akoby rovnaká intonačná schéma. Verše pôsobia rytmicky a intonačne monotónne. Od verša k veršu, ale aj vo vnútri verša samotného sa žiada nevyzdvihovať zvukovo jednotlivé slová, aby nebola porušená jednota verša. Potlačuje sa vetný prízvuk, ktorým sa inak vyzdvihujú významovo príznačné slová. To sa deje najmä na rozhraní verša. Odstaňuje sa členenie na takty, a tak sa zvukovo stmeluje verš.

Torzálnosťou myšlienok (čím nadrealisti nadviazali na symbolizmus a ostatné avantgardy) vyzdvihnutím vnútorných obrazov, významu jedného slova nad význam

celej vety, ostávajú myšlienky akoby nedopovedané. Nechávací priestor na dokončenie čitateľovi (rovnako pri výtvarných dielach divákovi).

Pred zrkadlom – význam zrkadla pre nadrealistov spočíva v ponore do vnútorného sveta. Cez zrkadlo sa vcítujú zo subjektu v objekt. Vladimír Reisel vo svojej zbierke Zrkadlo a za zrkadlom využíva zrkadlo aj ako prostriedok na presunu medzi dvoma svetmi – snom a skutočnosťou.

4 Metafory a obrazy

V lete roku 1938 vyšiel nadrealistický zborník Áno a nie. Autori v ňom vyjadrili svoj postoj k vojne a fašizmu:

„Sme proti kultúrnej reakcii, proti fašizmu, ktorý je zotročením ducha – v tom je naše rozhodné nie – a sme za pokrok a máme kladný pomer k tomu, čo bolo pokrokové v tradícii slovenskej – v tom je naše áno.“

„Neuväzujeme k básni príťaže, ale ani neplávame v neutrálnych polohách. Akokoľvek reagujeme na vonkajší svet, reagujeme vždy ako členovia určitého celku, zostávajúci členmi spoločnosti, v ktorej žijeme. Preto i naša poézia je podfarbená týmito okolnosťami. Niet básne vo vzduchu. Plačeme s plačúcimi, radujeme sa s radujúcimi. Lenže náš plač sa neviaže na úmrtie alebo nešťastie. Náš plač zostane plačom, i keby mŕtvy ožil. Toto je cena nášho plaču, toto je cena našej radosti. Vieme čítať aj iné básne, než ako my robíme, rozumieme im a páčia sa nám. Máme však svoje vnútorné odôvodnenie, zachovať si svoj hrad. Môže, kto chce, kritizovať, posmievať sa, kričať.“

(Rudolf Fabry – List priateľovi básnikovi, 1939)

Vzťah medzi nadrealistickou poéziou a výtvarným umením

„Význam nadrealizmu vidím nie ani tak v jednotlivých básnických dielach (ako vieme, na nadrealistickej poetike sa priživovali aj malé talenty, ba netalenty), ako skôr v tom, že toto hnutie priam zázračne zjednocovalo ľudsky i umelecky generáciu literárnu a výtvarnú.“

(Jozef Bžoch)

Spoločné znaky poézie a výtvarného umenia nadrealizmu v slovenskom prostredí:

- ▶ Torzálnosť – vedomá nedokončenosť, náčrtovosť, dokončenie na divákovi/čitateľovi
- ▶ Poetickosť – lyrické obrazy, metafory, obraznosť námetov, snovosť (hlboké oči, rozostrené kontúry, optické zložky obrazu)
- ▶ Znak – náznamy, zjednodušenie počtu predmetov/slov, ktoré zdôrazňujú predmety/významy najdôležitejšie)
- ▶ Napätie medzi vedomým a nevedomým – nelogické spojenia, asociatívnosť, temnota

Odporúčaná literatúra

- ▶ Milan Hamada: Nadrealizmus – Avantgarda 38. Bratislava, Kalligraf, 2006.